

Kollarits Krisztina: „Csak szétszórt őrszemek vagyunk...”

Tanulmányok a Napkeletről

Vasszilvágy, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2014, 259 l.

Kollarits Krisztina kötete hiánypótló vállalkozás, hiszen a két világháború közötti konzervatív irodalom ikonikus orgánumnak számító folyóiratról nemcsak nagyobbívű kutatás, de tanulmány is alig-alig jelent meg. Kivétel ez alól Tóth-Barbalics Veronika szintetizálás jegyével írott két tanulmánya (*A Napkelet megalapítása*, MKSz, 120[2004], 238–256; Uő, *Konzervatív folyóirat a középosztálynak*, Kommentár, 2010/1, 40–52), vagy éppen a Kollarits Krisztina által írt szövegek (pl. *Íróink a Napkelet körül*, Magyar Napló, 2012/7, 13–22). A két világháború közötti sajtó történetének kutatása összességében is eléggé mellőzött területnek számított a közelmúltig. A Napkelet sorsa magyarázza is ezt a tényt: a lap

a második világháborút követően indexen volt, csak külön engedéllyel volt kutatható. Újában éppen a Nyugat alapításának 100. évfordulóját ünneplő konferenciák és tanulmányok irányították rá a figyelmet e terület kutatásának fontosságára: az eredetileg folyóiratnak szánt két antológia (*A Holnap* [1908–1909]), Németh László *Tanúja* vagy a Protestáns Szemle – csupán néhány példát kiragadva – is az érdeklődés előterébe került. S természetesen a Napkelet fontosságára – mely megjelenésének időszakában magától értetődő volt – a Tormay Cécile halála 75. évfordulója kapcsán rendezett három emlékkonferencia is felhívta a figyelmet. Közismert, s a kötet szerzője is idézi, hogy a lap megszünte alkalmából

Schöpfln Aladár irodalomtörténeti szintézisben (*A magyar irodalom története a XX. században*) mutatott rá a lap egykori etikai törekvéseire, szervezátori és izleformáló szerepére, ugyanakkor az elfoglaltságáról is híres kritikus irodalomtörténeti helyét tekintve a Nyugat mellé helyezte. A Nyugatról emlékezők szinte kivétel nélkül szólnak a Napkeletről is, mely „a Nyugat előszobája” volt – hogy Rónay György szavai idézzük: S hogy mennyire nem csupán mint előszoba fontos ez a lap, azt e kötet is bizonyítja.

A könyvben helyet kapó nyolc hosszabb tanulmány egy-egy részproblémát gondol végig. A nyitó fejezet (*Klebsberg Kuno kultúrpolitikájának egy elfelejtett fejezete: a Napkelet megalapítása*) az 1923 januárjában indult folyóirat születésének előzményeit és közegét összegzi, beleértve az elvesztett háborút és a Tanácsköztársaság bukását követő lassú konzolidációt, illetve a Klebsberg Kuno által a húszas évek elején foganatosított kulturális újításokat (Collegium Hungaricum, Magyar Országos Gyűjteményegyletem, oktatási reformok, „Történelmi Magyarországi” egyesületek). Ez a felfeztetés jó kultúr-történeti háttérrel képez a „Történelmi Magyarországi” akció keretében működő egyesületek egyike, a Magyar Irodalmi Társaság tevékenységének bemutatására. A társaság elnöke, gróf Zichy Ráfaelné és alelnökei, gróf Klebsberg Kuno és Pauler Akos szorgalmazták (előbb még a Magyar Élet munkacímével elgondolt) Napkelet létrehozását. A tanulmány a társaság lapalapítási tervét, a támogatói bázis megerementését célzó intézkedéseket, valamint a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségével való viszonyát vizsgálja forrásokra (naplóbefejegyzésekre, levelekre) támaszkodva, kiegészítve a Napkelet

példányszámainak alakulást a korabeli lapok pl. a Nyugat adataival összevetve.

A kötet második tanulmánya (*A Nyugat bevezetetlen bástyája: Vonzások és taszítások*) mely talán a könyv legfajtságosabb írása, egy nagyon összetett problémakört gondolt át: azt ugyanis, miért nem sikerült több kísérlet ellenére sem a lap főszerkesztőjének, Tormay Cécile-nek Babitsot a Napkelet körébe vonni. Tágabb horizonton átgondolja a Nyugat és a Napkelet szellemiségét, kapcsolatát a lapok közötti átjárhatóságot, illetve azt a törekvést is, mely mindvégig jellemezte a szerkesztőnőt, hogy ti. a beérkezett tudósok mellett a már közismert írókat – Kosztolányit, Schöpfln Aladárt, Tóth Árpádot – több ízben próbálta megnyerni a lapnak. A hírást köztudottan Schöpfln és Kosztolányi is elhárította, illetve diszkreditált előle. Babits, noha a Nyugattal való kapcsolata több ízben válságközeli állapotba jutott, Tormayval pedig több formális és baráti találkozáásra is sor került, a közös barát és a mindkét lap számára dolgozó Rédey Tivadar ösztönzése ellenére sem élt a szerkesztőnő invitálásával. E probléma húszas évek eleji és végi megkeresés történetének elbeszélésén túl a két lap alkotói és olvasói bázisát is feltérképezi, a döntés valós okait kutatva.

A harmadik írás (*A Napkelet mint a keresztény-nemzeti középiskolai folyóirat: Olvasók és munkatársak az 1920-as években*) a lap első évtizedének történetét tekinti át: alakulástörténetét, szerkesztőpolitikáját, s olvasáspszichológiai szempontrendszerre is tekintettel az olvasóbázist és az alkotók csoportját is elemzi. Kollarits Krisztina külön alfejezetet szentel a Napkelet első számának, azon belül is a programadó párbeszéd-struktúrájú írásnak (*Séta a szentmihályi parkban*),

Nemcsak azért volt erre célszerű kitérni, mert az irodalmi organumokat feldolgozó, szintetizáló sajtótörténeti munkák bevett tárgyalásmódja a nyitószám vizsgálata (pl. a Nyugat első számáról is több írás született), hanem azért is, mivel a párbeszéd allegorikus alakjai révén a lap fő támaszainak, Klebsberg Kunónak, Zichy Ráfaelnek, Pauler Ákosnak és Tormay Cécile-nek a szerepe és ars poéticaja is kitérőpíntővé válik így. Az első szám másik programadó cikke, az *Új közízlés szerkesztőjének* munkája. Horváth szerkesztői tervének és törekvéseinek origója ezen írás, melyből kinulva az *Elvek és művek* című kritikai rovatot valamint a lap egészének szellemiségét is megismerhetjük, miként a tudós alkotói portréját is.

A tanulmányban szóba hozott, a Magyar Irodalmi Társaság által 1927-ben közzétett *Napkelet Lexikona* és az 1923 és 1927 között megjelenő *Napkelet Könyvtára* vizsgálata-ra célszerű volna újabb tanulmányt szerelni.

A kötet következő két tanulmányának témái már a 2013-as Tormay Cécile-konferenciák előadásában is szóba kerültek éppen Kollarits Krisztina, valamint Filep Tamás Gusztáv előadásai jóvoltából. A kötetbeli írás, az *Erdélyi írók a Napkeletben* arra hívja fel a figyelmet, hogy a folyóirat úttörő szerepet vállalt az első világháborút követően elcsatolt területeken élő írók, költők alkotásainak megjelenítésében. A tanulmány a Napkelet két erdélyi lappal, az Ellenzéssel és a Pászortúttal való munkakapcsolatát vizsgálja behatóban, az előbbinél Kuncc Aladár, Makkai Sándor és Áprily Lajos szerepére tekintve, az utóbbi esetében Reményik Sándor szervezői és közvetítő szerepét taglalva. A határonkon (kölcsonösen)

átívelő publikációs példát teremtett, hamarosan a Nyugat is közzölte az elcsatolt területeken élő írók műveit.

A Nyugat második nemzedéke a Napkeletben című írás azt – a szakirodalomban sokszor tévesen megjelenő állítást – cáfolja, miszerint a két folyóirat között nem volt átjárhatóság. Kollarits állítása szerint ezt a tévhitet a Nyugat első nemzedékének a Napkeletől való távolmaradása is táplálhatta. Mint elemzései mutatják, a húszas években a mindkét lap számára dolgozó Rédey Tivadar, Szerb Antal, Németh László, Szentkuthy Miklós példája azonban rácafol erre. Babits és Móricz főszerkesztősege idején Móricz nemzeti koncentráció programja természetesen leg a Napkelet és főként annak határon kívülről dolgozó alkotói számára is teret kívánt engedni. A tanulmány érdekes tekintése a korszak bulvárjaira a két lap között mesterségesen szított ellentét és a Móricz által is ösztönzött világnézeti közlekedés kigúnyolásiának bemutatása, mely az ellentét sztereotípiáját a szélesebb közönséghez eljuttathatta.

Két olyan írás is helyet kap a könyvben, mely a két világháborút közötti női alkotók esélyeit latolgatja az irodalomban. *A Szerkesztői metaforák – egy nő a Napkelet élén: Tormay Cécile szerkesztői portréja* című írás Tormay írői és szerkesztői portréját vázolja fel női történeti keretben. A tanulmány számos eleme már Kollarits Krisztina Tormay-monográfiájában (*Egy bújdosó írónő – Tormay Cécile, Vasszilvágy, Magyar Nyugat, 2010*) is olvasható. Ezúttal Tormay Cécile kiterjedt kapcsolati hálóját, a nőszervezetekhez és a feminista társaságokhoz való viszonyulását, a szerkesztői munka folyamán is tetten érhető női identitás működtetését vizsgálta. Lényegében e problematika folytatása az *Írók*

a *Napkelet* körül, a kötetet hetedik tanulmányra, mely a folyóirat női munkatársakal szembeni szerkesztéspolitikát tekintini két szélsőséges példát, Ritoók Emma és Szabó Mária Napkelethez való viszonyulására tekintve. Ritoók Emma – aki Tormayhoz családi szálak is kötötték – a *Napkelet* indulásakor már sikeres író nő volt, regénye, az *Egyenes úton – egyedül* az Új Idők regény pályázatának nyertese volt, s az író nő hazai és külföldi egyetem tanulmányokat követően *Arany János elmélete az eposzról* címmel doktoriált. Ritoók azonban hosszú ideig nem publikált a Napkeletben, csupán a harmincas években jelent meg néhány írása alapprofan Kollarits Krisztina tanulmánya e távolmaradás okainak összegzésével mutatja be az Ritoók Emma életpályáját, kitekintve a Vasárnapi Körhöz fűződő kapcsolataira, s a két író nő kimondatlan szakmai rivalizálására is, melynek a háttérben a MANSZ és a Napkelet állt. Szabó Mária a Napkeletben rendszeresen publikáló nők közé tartozott, aki szintén már önálló kötetes szerzőként került kapcsolatba Reményik Sándor jóvoltából a szerkesztőnővel. A korszakban ismertté azonban Tormaynak és lapjának köszönhetően lett. Szabó Mária életútjának áttekintése, a munkakapcsolatuk állomásainak bemutatása révén Tormay szerkesztési módszereiről is árnyaltabb képet kaphatunk.

Végezetül a kötet záró tanulmánya (*A Napkelet megújulása a 30-as években Németh Antal és Kállay Miklós szerkesztéséig idején*) a folyóirat utolsó évtizedét vizsgálja a hagyomány és újítás keresztmetszetében. Hattástörténet tekintetében a legfontosabb időszak a főként a Németh Antal segédszerkesztésével egybeeső időszak, melyet azonban a kutatás végképp elhanyagolt. Németh Antal – aki Babits

és a Nyugat felé is nagyrészt sikertelenül nyitott – 1928-tól, berlini egyetemi ösztöndíjasként kezdett a Napkeletben publikálni, s 1933-tól Hartmann (Keményfy) Jánost váltotta a segédszerkesztői posztton. Az ő kapcsolati hálójának és modernizáló tevékenységének köszönhetően új munkatársak (pl. A Szege-di Fatalok Művészeti Kollegiumának tagjai) jelennek meg a folyóiratban. Az általa létrehozott rovatok, pl. a *Gépművészet*, mely az új műfajok, a film és a rádió fontos alkotásairól, eseményeiről tájékoztathat, az új műfajok közvetítésében, elfogadtatásában úttörő szerepet vállaltak. Ugyanabban a korszakban kezdett publikálni a folyóiratban a tudósok közül Jóó Tibor és Hamvas Béla, miként a szépirodák közül Szabó Zoltán, Rónay György és Othlik Géza. Németh a közönséggel való kapcsolattartásra is hangsúlyt fordított: felolvasó matinékat szervezett, közelebb hozva ezzel a laphoz annak közönségét. Németh Antal 1935-ben egyetemi katedrát, 1936-ban a Nemzeti Színház igazgatói székét kapta meg, a Napkelettől távozván Kállay Miklós veszi át helyét, aki megtartván a lap írói gárdáját egy ideig még megőrzi a lap színvonalát, mely Tormay halálát követően még három évig, 1940-ig élt. A Magyar Irodalmi Társaság ekkor átadja a lapengedélyt az Athenaeumnak, aki helyette Híd címmel indított folyóiratot.

Kollarits Krisztina főként forráskutatáson alapuló kötelete jelentős jegyzetapparátust mozgat. Gyakran kiadatlan memoárrok, levelezések, egyesületi iratok, aprónyomatványok egyaránt hivatkozási alapul szolgálnak megfontolásához a Napkelet körül megfordult alkotókról szóló írások mellett. Éppen ezért több, a szakirodalomban visszatérő, de kellőképpen nem alátámasztott, kifejtetlen állítást tisztáz

vagy éppen cáfol meg forráshivalkozások továbbgondolásával. Az előbbire jó példa a lap címadása. Visszatérő közhely, hogy a Napkelet indulásakor – miként a címválasztás is mutatja – a Nyugat ellenlappja kívánt lenni. Ezt támasztja alá az alapítók levelezésén túl a már hivatkozott, a Napkelet kiadását szorgalmazó „Törtenelemi Magyarországg” akció nyomtatott felhívás is, melyben szövegszerűen jelenik meg e cél. Eszerint: „[...] szükségességnek mutatkozik egy szépirodalmi és kritikai revue előkészítése, mely irodalmi téren felvonná a küzdelmet a Nyugattal a magyar lélek irányításáért” (*Tájékoztató: A történelmi nemzetiesség részéről tervezett nemzeti akcióról, annak szervezéséről és az adakozás módjáról*). S Kollarits cáfolja többek között azt a Gyergyai Albert által a szakirodalomba bekerült gondolatot, mely szerint Klebelsberg Babitsot egyetemi katedráért cserébe a Napkelethez öhajította volna hívni. A szerkesztőnő kéziratossá levelzését és programterveinek áttekintését követően azt is cáfolja, hogy Tormay a harmincas évek végén már nem szolt be a Napkelet szerkesztésébe.

Célszerű volna ugyanakkor a harmincas évek további tanulmányozása, a Németh Antal segédszerkesztőségét megelőző Hartmann(–Keményfy)–korszak és a folyóirat utolsó pár évének, illetve a Kállay Miklós vezette lap részletesebb vizsgálata. Mindkét szerkesztő tudósként íróként, publicistaként is rendkívül érdekes életpályájuk azonban alig feldolgozott. Vagy éppen Rédey Tivadar tevékenységét összegezni, mely a lap periodusaitól független, állandó jelenlét eredménye. Ezek nem hiányai a kötetnek, sokkal inkább egy – reményeink szerint készülő – monográfa lehetséges kiegészítő irányvonalai. Hiszen a Kollarits Krisztina által címmel kiemelt, a *Séta a szentmihályi parkban* című programbeszédéből származó idézet szerint is éppen ezek a szerkesztők, szerzők estek ki méltatlanul az emlékezetből, a „szegény, magányos őrszemek, akiket a várán lassan befúj a hó”.

Rózsafalvi Zsuzsanna
tudományos munkatárs,
Országos Széchényi Könyvtár